

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

KUR'AN'DA MU'CİZE TASAVVURU VE İSTİSMAR EDİLMESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF MIRACLE CONCEPTION IN THE QUR'AN AND IT'S
EXPLOITATION

Mehmet Emin GÜNEL

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Temel
İslam Bilimleri Bölümü, Kelam Anabilim Dalı, Konya/TURKEY
gun_eli@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5662-849>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 19 Ekim 2021/19 October 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 24 Aralık 2021 /24 December 2021

Yayın Tarihi / Published: 15 Ocak 2022 / 15 January 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak-Bahar 2022/ January – Spring 2022

Cilt / Volume: 8, **Sayı / Issue:** 1, **Sayfa / Pages:** 107-131.

Cite as / Atıf: Günel, Mehmet Emin. “Kur'an'da Mu'cize Tasavvuru ve İstismar Edilmesi Üzerine Bir Değerlendirme [An Evaluation of Miracle Conception in the Qur'an and it's Exploitation]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 8/1 (Ocak/January 2022), 107-131.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan / Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Müslümanlarca, hakikatin kaynağı kabul edilen Kur'an, muhataplarından, iman edilmesi gereken ana esasların özgür iradeyle kabulünü ister. Sahih imanı zedeleyen her şey, Kur'an'ın ilgilendiği bir mesele olmuştur. Sahih imana zarar veren durumlardan biri de, iman etmek için mu'cizeler gösterilmesini şart koşturmasıdır. Peygamberlerin, elçilik iddialarının gereği olarak Allah'a ait muciz fiillerle desteklenmesi, kabulü insanlar açısından güç olan bir iddianın ispatında makul ihtimallerden biriyken, her dönemde birçok din adamının, kâinatın genel işleyişini ihlal eden sayısız olağanüstü olayla muhataplarını kendilerine bağlanmaya mecbur bırakmaları, Kur'anî inanç ilkelerinin yerini, sorgulanmaz kişiliklerin hezeyanlarının alması sonucunu doğurmuştur. Şi'a'nın, Allah tarafından desteklendiklerinin ve doğru yol üzerinde olduklarının bilinmesi için mu'cizelerle konularının güçlendirildiğini iddia ettikleri imamların Sünnî çevrelerde mukabili ise, Allah'a yakınlıklarının delili olarak, gösterdikleri kerametler ölçü kabul edilen salih kullardır. Şi'ilerin hemen hemen tamamının benimsediği bu çarpık anlayış, Sünniler arasında aynı oranda yaygın olmamakla birlikte, üzerinde durulmayı hak edecek kadar taraftar bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Mu'cize, Kur'an, İman, İmamlar, Seçilmiş Kullar.

Abstract

The Qur'an, which is accepted as an important source of truth by Muslims, as the first and most important achievement that its addressees a must is to require the free will to accept the main principles that must be believed. Everything that damages the true faith has been an issue that the Quran deals with. One of the situations that damage true faith it is a condition to show miracles in order to believe. Supporting the prophets with miraculous deeds of Allah as a requirement of the claims of the messengers is one of the reasonable possibilities in proving a claim that is difficult for people to accept, while thousands of righteous people oblige their interlocutors to believe countless extraordinary events that violate the general functioning of the universe are made by them. This caused Quranic belief and its principles to be replaced by delusions of unquestionable personalities. In Sunni circles, the counterpart of the imams, who claimed that the Shi'ah claimed that they were supported by Allah and that their position was strengthened by miracles to know that they are on the right path, are the righteous people whose miracles are accepted as a measure, as evidence of their closeness to Allah. This deviation of belief, which almost all Shi'ites adopt, is not equally widespread among Sunnis but finds supporters worthy of attention.

Keywords: Kalâm, Miracle, Quran, Faith, Imams, Chosen People.

Extended Abstract

A belief is an important gain for people that will satisfy the heart about the existing process of the universe, the reason for its existence, and the creator that reveals it. While reaching consistent answers about these and similar ontological problems enables the meaning of the life lived in itself, the uncertainty experienced and the resulting contradictions on these issues can cause much uneasiness. The Qur'an, which is accepted as an important source of truth by Muslims, as the first and most important achievement that its addressees a must is to require the free will to accept the main principles that must be believed. Everything that damages the true faith has been an issue that the Quran deals with. One of the situations that damage true faith is that some of the addressees of the revelation ask the messenger to do something extraordinary to be convinced of the truth of what he said. The fact that these acts, which are mentioned in many places in the Quran and which were conceptualized as miracles in the periods after the passage of the Qur'an, are required from the messengers, negatively affecting the purpose of creation and the original mission of man, which is one of his distinguishing equipment, has been criticized by Qur'an.

When these extraordinary events, which took place very little during the prophets' duties, after the death of the Prophet and his friends, when the claim of excellence in the eye of Allah was accepted, it was one of the problems of the belief that distorted the true belief by being attributed to many people.

Another problem caused by this deviation of belief in post-prophetic Muslim geographies is that all the words and deeds of the clergy, who are claimed to have emerged from extraordinary events, are accepted without criticism because they are thought to be made of wisdom of the Quran. These environments, which are under the influence of these unfounded claims contrary to the benevolent mind and authentic transmission, are dangerous places where they can be subjected to many worldly and unworldly troubles. Today, as it was witnessed in the past, it is seen that the segments, who think that the clergy they belong to are directly supported by Allah, do the greatest murders, which the Qur'an, mind, and human conscience will never accept, as deeds lead to heaven. One of the main reasons that reveals this problem, which is also seen among individuals who are above the average level of the society as academic and cultural background, is that they are ignorant of the belief principles of the religion they think are fulfilling their orders. These experiences not only affect the addressees of the events but also cause those who observe the events from outside to judge the authentic understanding of religion, which does not approve of this situation.

Supporting the prophets with miraculous deeds of Allah as a requirement of the claims of the messengers is one of the reasonable possibilities in proving a claim that is difficult for people to accept, while thousands of righteous servants oblige their interlocutors to believe countless extraordinary events that violate the general functioning of the universe are made by them. This caused Quranic belief and its principles to be replaced by delusions of unquestionable personalities. In Sunni circles, the counterpart of the imams, who claimed that the Shi'ah claimed that they were supported by Allah and that their position was strengthened by miracles to know that they are on the right path, are the righteous servants whose miracles are accepted as a measure, as evidence of their closeness to Allah. This deviation of belief, which almost all Shiites adopt, is not equally widespread among Sunnis but finds supporters worthy of attention.

Giriş

Allah, elçileri aracılığıyla gönderdiği öğretilerinde, kendisine ve haber verdiği hakikatlere iman edilmesini ister. Allah ile kulları arasındaki bağın ifadesi olan iman, bunun gerektirdiği bütün eylemlerin gerçekleşmesinde ve değer kazanmasında önemli bir işleve sahiptir. Bu sebeple kullar arasında, imanın kabul veya reddini kesin olarak etkileyecek farklılıklar veya iman etme sürecinde, iradeyi kullanmaya engel olacak müdahaleler, Kalam ilminin önemli konularından olan Allah'ın adaleti meselesini doğrudan ilgilendirmektedir.¹

Peygamberin ilk muhataplarının iman etmelerini sağlayacak sebeplerin, peygamberin şahsını görmemelerine rağmen iman etmeleri istenen kişilerin sahip oldukları imkânlardan farklı olması, imanın, kulların iradelerinin belirlediği bir kabul olduğunu düşündüğümüzde, temellendirilmesi ve inşa edilmesi her dönemde eşit derecede mümkün olan bir yapıda olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla muhatapların zihnindeki soru işaretlerini, Allah'ın doğrudan meseleye müdahalesi kabul edilen mu'ciz fiilleriyle giderilmesini beklemek; değeri, aklın ve kalbin özgürlüğüne bağlı olan iradeli varlık olma tabiatıyla çelişmektedir. Bu açıdan, peygamber muhataplarının şahit oldukları mu'cizevî hadiselerin, iman etme süreçlerini ne ölçüde etkilediği sorusu önem kazanmaktadır.

Mu'cize bağlamında yapılan çağdaş çalışmalar konuyu, peygamberliğin ispatında mu'cizenin değeri, Hz. Peygamberin davetinin mu'cizevî olaylarla desteklenip desteklenmediği, mu'cize-keramet ilişkisi veya şahısların mu'cize anlayışı açılarından ele almaktadır.² Bu çalışmada ise, peygamberlerin konumlarına değer kattığı düşüncesiyle sınırlarının geniş tutulmasında sakınca görülmemeyen mu'cize anlayışının, iman etme sürecindeki rolü ve mu'cize hakkında Kur'an'a aykırı kabullerin sebep olduğu problemler ele alınarak, meselenin, güncel ve Müslüman dünyayı etkileyen önemli bir yönüne dikkat çekmek amaçlanmaktadır. Mu'cizeleri, peygamber muhataplarının nübüvvet iddiasını kabul etmelerinin en açık delili olarak görmekle, din adamlarının seçkinlik ispatı olarak Allah katından olağanüstü olaylarla desteklenmesini beklemek arasında önemli bir benzerlik görünmektedir.³ Konu bağlamında, hem Sünnî hem de Şîî çevrelerde, din adamlarına nispet edilen ve Allah katında seçkinliğin ölçüsü sayılan mu'cizevî olayların sebep olduğu

¹ Konu ile ilgili olarak bk. Ebû'l-Mu'în Meymun b. Muhammed b. Mekhul Nesefî, *Bahru'l-Kelâm fî 'akâidi ehli'l-İslâm*, thk. Veliyyüddîn M. Salih (Dimeşk: Mektebetü Dâri'l-Ferfur, 2000), 75-77.

² Halil İbrahim Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mu'cize* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016); İsrail Balcı, *Hız Peygamber ve Mucize* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016); Metin Pay, "İslam Düşüncesinde Bazı Mu'cize Telakkiler", *Dini Araştırmalar Dergisi* 18/47 (2015), 146-171; Halil İbrahim Bulut, "Sünnî Gelenekte Mucize Kavramı Ve Hz. Salih'in Deve Mucizesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/3 (2004), 137-150; Halil İbrahim Bulut, "Harikulade Olması Açısından Keramet ve Mucize İle İlişkisi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2001), 329-350; Halil İbrahim Bulut, "Peygamberlerin Başarısında Mucizelerin Yeri ve Önemi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/3 (2011), 65-78; Adil Bebek, "Kalam Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed'e Nispet Edilen Hissi Mucizelerin Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/18 (2000), 121-148; Hasan Aydın, "Gazzâlî ve İbn Rüşd'e Göre Mucize", *Kelam Araştırmaları* 6/2 (2008), 15-130; Osman Karadeniz, "Kelâmcılara Göre Kur'an-ı Kerim'in İcâzı Meselesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986), 135-146.

³ Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Müfid, *en-Nüketü'l-İtikâdiyye*. (Kum: Dâru'l-Müfid, 1959), 35-44.

problemleri ele alacağız. İlgili yerlerde imam, veli gibi, varlığını savunduğumuz probleme konu olan kavramlar üzerinden meseleyi ele almakla birlikte, bu problemin, kendini İslam'a nispet eden diğer yapılarda⁴ da ortaya çıkma ihtimaline işaret için daha genel bir ifade olan “din adamı” tabirini tercih ettik. Peygamberler için mu‘cize, veli kullar için keramet kavramlarıyla karşılanan fiilleri, kimi zaman olağanüstü fiil/olay kimi zaman da bu anlama işaret eden genel bir kullanım olan mu‘cizeyle ifade ettik. Buralarda mu‘cize sadece peygamberlere ait olağanüstü olay/fiiller anlamıyla sınırlı olmayıp, başka insanlara da nispet edilen bütün harikulade olay/fiilleri kapsamaktadır. Bu sebeple, kelam kitaplarında mu‘cize bağlamında ele alınan “keramet”, “meûnet”, “istidrac” gibi kavramlara özgü anlamların üzerinde ayrıca durmadık.⁵

Mu‘cize konusunun ekoller nezdindeki yeri ve Kur’an’ın mu‘cizeye yüklediği değeri ele almadan önce kelimenin etimolojik yapısına değinmek, konunun anlaşılmasına fayda sağlayacaktır.

Mu‘cize kelimesi, bir şeye güç yetirmemek, aciz bırakmak, engel olmak, takatsızlık, hızını kesmek, bir şeyin sonu ve arkası gibi kök anlamlarına sahip olan “acz” kökünden türetilmiş ismi fail kalıbında bir isimdir.⁶ Mu‘cize kavramı, Kur’an’da zikredilmemekle birlikte, türediği kök olan acz, 21 yerde geçmektedir.⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de mu‘cize, âyet⁸ veya çoğulu olan âyât⁹ kavramıyla ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra beyyine¹⁰ veya çoğulu olan beyyinât,¹¹ burhan,¹² sultân¹³ gibi kavramlar mu‘cizenin karşılığı olarak kullanılmıştır.

Konumuz bağlamında önemli kavramlardan biri de iman sözcüğüdür. “Güvenmek, emin olmak, güven içinde bulunmak; inanılır, güvenilir olmak” anlamındaki “emn” kökünden türeyen iman kelimesi, birine güvenmek, güven duygusu içinde birini veya onun sözünün doğruluğunu kabul etmektir.¹⁴ Terim anlamı ise, tasdik, yani doğrulamak, bir sözün

⁴ Tasavvuf geleneğinden gelmemesine rağmen gücünü, liderlerine nispet edilen olağanüstü olaylardan alan dini bir yapılanma örneği için bk. DİYKB, *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. Kendi Dilinden FETÖ Örgütülü Bir Din İstismarı* (Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2017), 13-131.

⁵ Mu‘cize, kerâmet, gibi olağanüstü olayların aslen aynı olmasına rağmen nispet edildikleri kişilerin kimliklerine göre farklı terimlerle ifade edilme gerekçeleri için bk. Abdülvehhap b. Ahmet b. Ali eş-Şarânî, *el-Yevâkıât ve’l-cevâbir fi beyâni ‘akâidi’l-ekabâir* (Beyrut: Daru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiyye, ts.), 2/388.

⁶ Bk. Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasebullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli (Kahire: Dâru’l-Maarif, ts.), “acz”, 4/2817-2819.

⁷ Bk. el-Enfâl 8/59; Hûd 11/72, 20, 33; ez-Zâriyât 51/29; eş-Şuarâ 26/171; es-Sâffât 37/135; el-Kamer 54/20; el-Hâkka 69/7; el-Hac 22/51; Sebe 34/5; el-Ahkâf 46/32; et-Tevbe 9/2-3; el-En’âm 6/134; Yûnus 10/53; en-Nahl 16/46; Nûr 24/57; el-Ankebût 29/22; ez-Zümer 39/51; eş-Şûrâ 42/31).

⁸ Bk. el-A’râf 7/73, 106, 132, 146, 203; Yûnus 10/20, 97; er-Ra’d 13/7, 27, 38; Tâhâ 133; el-Ğâfir 40/78.

⁹ Bk. el-Ankebût 29/50; el-Mu’minûn 23/45; Hûd 11/96; İbrâhim 14/5; el-Kasas 28/36; en-Neml 27/13; ez-Zuhruf 43/46.

¹⁰ Bk. el-A’râf 7/73; Hûd 11/53.

¹¹ Bk. el-Bakara 2/92; 253; en-Nisâ 4/153; el-İsrâ 17/101; el-Kasas 28/36; ez-Zuhruf 43/63; es-Saf: 61/6.

¹² Bk. el-Kasas 28/32.

¹³ Bk. en-Nisâ 4/153; Hûd: 11/96), hak (Bk. Yûnus 10/76.

¹⁴ Ebu’l-Kasım Hüseyin Râgıp el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğaribi’l-Kur’an*, thk. Muhammed Seyyid Kıylanî (Kahire: Matbaatü’l-Halebî, 1961), “emn”, 25-26.

doğruluğunu onaylamaktır.¹⁵ Muhataplarını iman etmeye davet eden ayetlerin çokluğu,¹⁶ vahyin önemli hedeflerinden birinin de imanın kalplere yerleşme süreci olduğuna işaret eder.¹⁷

Kelam ekollerinin, imanın mahiyeti, sıhhati ve imanın kalplere yerleşmesi sürecinde özel bir yeri olan mu'cizenin gerekliliğine yönelik düşüncelerine değinmek, konunun gelişim süreci açısından önem arz etmektedir. Kelam ekolleri, mu'cizeyi, mahiyeti, akli, semi veya vazi delil olması, mu'cizeyle elde edilen bilginin zorunlu veya istidlali bilgi değeri taşıması gibi farklı açılardan ele almaktadırlar.¹⁸ Bu çalışmada, Mu'cizeyi, iman etme sürecindeki etkisi ve dini çevrelerde istismarından kaynaklanan problemler açısından ele almaya amaçladığımız için bu yönüyle ilişkili kısımlarına değinmekle yetineceğiz.

Kelamın sistemleşme sürecinde önemli bir role sahip olan Mu'tezilî bilginlerin geneli açısından, peygamberler göndermenin Allah açısından vacip olması gibi, peygamberlik iddiasında bulunan elçinin doğru söylediğinin ispatı olarak da mu'cizeler göndermesi gereklidir.¹⁹ Ebu Haşim'e (ö. 321/933) göre mu'cizeler, diğer delillerden farklı olarak, sadece nübüvvet iddiasının ispatına has delillerdir.²⁰ Hatta peygamberliğin ispatında Mu'cizeden başka bir delil yoktur. Bu görüşü savunan Kâdî Abdülcebbar (ö. 415/1025), peygamberliğin farklı yollardan bilineceğini kabul etmekle birlikte, bu meselede, istidlal yolunun ancak mu'cizeyle mümkün olduğunu savunmaktadır.²¹ Mu'cize, Allah'ın, elçisini fiiliyle desteklemesi anlamına gelmektedir. Allah'ın, elçilerini sözle tasdik söz konusu edilemeyeceği için bunu fiilleri yoluyla yapmaktadır. Üstelik yaşadığımız âlemde, fiil ile yapılan destek, sözle yapılan destekten daha güçlü ve şüpheden daha uzak kabul edilmektedir.²²

Ehl-i sünnetin iki önemli ekolüne göre de mu'cize, elçinin Allah tarafından teyit ve tasdik edilme amacına yönelik bir nübüvvet delilidir.²³ Akli bir delille desteklenmeyen peygamberlik iddiasının kabulünü zorunlu görmek, batıl bir yaklaşımdır. Bu sebeple elçinin kendi sözlü beyanı, peygamberliğin tasdik edilmesi için yeterli değildir.²⁴ Allah, muciz fiiliyle, elçisine muhalefet edenleri aciz bırakarak elçinin nübüvvet iddiasını

¹⁵ Ebu Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et- Temîmî Bağdâdî, *Uşûlu'd-dîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 237-239.

¹⁶ Bk. el-Cin 72/13; el-Münâfikûn 63/3; el-Hadîd 57/19, 28; el-Müzzemmil 73/17; el-Kehf 18/103-106.

¹⁷ Kur'an-ı Kerim Meâlî, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011).

¹⁸ Bk. Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mu'cize*, 130-139.

¹⁹ Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1996), 568-569.

²⁰ Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî, *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-âdl* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012), 15/223; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 568-569.

²¹ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, 15/160-161.

²² Ayrıntılı bilgi için bk. Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, 15/76-77.

²³ Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmut el-Mâtûridî, *Kitâbu't-tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf (İskenderiyye: Dâru'l-Câmiâtî'l-Mısriyye, ts.), 276; Ebu Bekir Muhammed b. Tayyib el-Bâkillânî, *Tembidü'l-evâil ve telhîşu'l-delâil*, thk. İmâmuddîn Ahmed Hayder (Beyrut: Müessesetü Kütübî's-Sekafiyye, 1987), 156-157.

²⁴ Ebü'l-Mu'in Meymun b. Muhammed b. Mekhul en-Nesefî, *Tabşiratü'l-edille fî nşuli'd-din*, thk. Hüseyin Atay (Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2004), 1/129.

desteklemektedir. Böylece hak peygamber yalancı olanından ayırt edilmiş olmaktadır.²⁵ Konu, şehâdet âleminde, bir kralın elçisini desteklemek için yaptığı âdetine aykırı fiillere kıyas edilerek izah edilmektedir.²⁶ Mu'cizenin önemini kabul eden bazı kelimelerin, nübüvvetin ispatını yalnızca mu'cizeye indirgemenin sakıncalarına dikkat çekerek, olağanüstü olayların, peygamberlerin diğer bazı özellikleriyle beraber değerlendirildiğinde anlamlı bir ispat yolu olduğuna dikkat çekmektedirler.²⁷

Dinî meseleleri, akli zeminde izah etme gayretiyle hareket eden İslam felsefecilerinin bir kısmı, nübüvvetle bağlantılı bir mesele olarak gördükleri mu'cizeyi de delil olması bakımından aynı yöntemle ele alarak değerlendirmektedirler. Farabi (ö. 339/950), peygamberlerin yüce kişilikleri aracılığıyla faal akılla iletişime geçmelerinin neticesi olarak eşyaya tesir edip mu'cizeler gösterdiğini söylemektedir. İbn Sina (ö. 428/1037) ise, toplum açısından gerekli olan şer'i bilgileri iletme vazifesini yerine getiren peygamberlerin mu'cizeye ihtiyaç duyduğunu söyleyerek konu hakkında kelamcılara yakın bir görüş bildirir.²⁸ Mu'cize konusunda farklı görüşlerden birine sahip olan İbn Rüşd (ö. 595/1198), nübüvvetin ispatıyla mu'cize arasındaki mantiki münasebetin yokluğu sebebiyle, mu'cizenin nübüvvetin kesin bir delili olamayacağını söylemektedir. Ayrıca bu olağanüstü olaylar, bir kimsenin faziletli olduğuna işaret kabul edilse de elçiliğine işaret olamaz.²⁹

Nübüvvet iddiasının ispat ameliyesi olarak mu'cizenin gerekliliği, Mu'tezili âlimlerden bir kesim, bazı İslam felsefecileri³⁰ ve İbâdiye gibi istisnai ekoller dışında,³¹ Müslüman düşüncede, kabul edilmektedir. Mu'cize anlayışının akli bir gereklilik olarak Kelam ekolleri tarafından zorunlu görülmesinin,³² Kur'an'ın oluşturmaya çalıştığı iman kazanımıyla olan paralellliği veya çatışmasının tespiti önemlidir. Çünkü kelam ekollerinin konu bağlamında görüşlerini ele alırken de görüldüğü gibi, mu'cize konusu, ekollerin oldukça önem atfettikleri ilahi bir müdahale olarak değer görmektedir. Kur'an'ın, imanın kalplere yerleşme sürecinde olağanüstü olaylara ne derece önem verdiği ve elçilerin tebliğ sürecinde bu olayları ne ölçüde referans gösterdiklerinin tespiti, mu'cizenin Kur'an'daki değer ve anlamının doğru tayin edilmesi bakımından önemlidir.

1. Kur'an'da Mu'cize-İman İlişkisi

Peygamberlerin, Allah'ın emirlerini ümmetlerine iletme süreçleri ve bu zaman diliminde yaşadıkları tecrübeler, Kur'an'da önemli bir yer tutmaktadır. Birçok peygamber

²⁵ Bağdâdî, *Uşûlu'd-dîn*, 193; Nesefî, *Tabşiratü'l-edille*, 1/30.

²⁶ İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Kitâbu'l-irşâd ilâ kavâitü'l-edilli fi' usûli'l-îtikad*, thk. Muhammed Y. Musa, Ali Abdulmunîm (Mısır: Mektebetü Hancî, 1950), 564-565.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mu'cize*, 107-111.

²⁸ Pay, "İslam Düşüncesinde Bazı Mu'cize Telakkiler", 156-160.

²⁹ İbn Rüşd, *el-Keşf 'an menâhici'l-edille fi' akâidi'l-mille* (Beyrut: Merkezi'l-Vehdeti'l-Arabiyye, 1998), 176-178.

³⁰ Pay, "İslam Düşüncesinde Bazı Mu'cize Telakkiler", 155.

³¹ Bağdâdî, *Uşûlu'd-dîn*, 200-201.

³² Bk. Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, 15/163; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-ḥamse*, 568; Nesefî, *Tabşiratü'l-edille*, 1/39; Nureddin es-Sâbûnî, *Kitabu'l-bidaye mine'l-kefâye fi'l-bidaye fi usuli'd-din*, thk. Fethullah Huleyf (Mısır: Daru'l-Meârif, 1969), 85-86.

arasından seçilip kıssaları anlatılan elçilerin çoğunluğu, kavimleri tarafından hemen kabul görmemekte, yalancılıkla itham edilerek elçilik iddiaları reddedilmektedir.³³ Allah'ın elçileri, kendilerine emredilen esasları muhataplarına ulaştırarak onlardan iman etmelerini talep ettiklerinde, bunlar, kimi zaman, kendilerinden istenilen tavır ve davranışları kabul etmemekte, çoğu zaman da asıl meselenin peygamberlik iddiasında bulunan kişilerin bu iddialarını makul görmemekten kaynaklandığını söyleyerek onlara muhalefet etmektedirler. Bu sebeple, peygamberlerle aralarındaki sorunların çözümü için, onların Allah'ın elçisi olduklarını ispat edecek olağanüstü bazı olayları göstermelerini istemektedirler.³⁴

Kur'an'da, peygamberlerin, bebeklik çağlarından yaşlılık dönemlerine kadar, elçilik görevi için seçilmeden önce de sonra da karşılaştıkları ve kendilerine bir lütuf olarak verilen bazı olağanüstü hadiselerden bahsedilmektedir.³⁵ Kavimlerine elçi olarak gönderilen peygamberler, davetlerinde bu olayları delil olarak ileri sürmedikleri için, bu nevi olağanüstü hadiseler, iman-mu'cize etkileşimini tartışan bir çalışmanın kapsamına girmemektedir. Örneğin, getirmiş olduğu Kur'an'ın, Allah'ın kitabı olduğunu reddeden kavmini ikna etmek isteyen Hz. Muhammed, kendisinin bunu uydurmadığına delil olarak, önceden karşılaştığı herhangi bir olağanüstü olaya işaret etmek yerine, peygamberlik iddiasından önce kavmi içinde geçirdiği ömrüne bakılmasını istemektedir.³⁶ Çünkü o, ömrünün kırk yıllık döneminde, dünyalık emeller için Allah adına yalan uydurmaktan uzak biri olarak tanınıyordu.³⁷

Bu bağlamda, elçinin iddiasında doğru olmadığını düşünen peygamber muhataplarından bazıları, ondan söylediklerini ispatlayacak bir ayet getirmesini istemektedir. Bunlardan biri olan Semud kavmi, nübüvvetini inkâr ettiklerini söyleyerek, Hz. Sâlih'ten bir alamet istemektedir.³⁸ Semud kavminin isteği üzerine, onlara dişi bir deve verilir ve bu deve, kavmin su kaynağına ortak olur. Ayetlerde kullanılan ifadelerden çıkan sonuca göre, bir gün su kaynağını deve kullanacak, diğer gün ise Hz. Sâlih'in kavmi kaynaktan faydalanacaktır. Nöbetleşme usulüne karşı çıkmaları veya başka bir sebeple deveye yapacakları bir kötülük, başlarına gelecek büyük bir azabın sebebi olacaktır.³⁹

Muhataplarının, olağanüstü bir alamet gösterme talebinde buldukları elçilerden biri de Hz. Mûsâ'dır. O, Firavunun karşısına çıkıp elçi olarak gönderildiğini söylediğinde, bunu ispatlayacak bir delil getirmesini istediler. Hz. Mûsâ da, asa ve beyaz el mu'cizelerini göstererek onların taleplerini yerine getirmektedir.⁴⁰ Hz. Mûsâ, davet sürecinde, birçok olağanüstü olayla karşılaşmaktadır.⁴¹

³³ Bk. el-Fâtur 35/4; el-En'âm 6/34; el-Bakara 2/87.

³⁴ Bk. İbrâhîm 14/10; eş-Şuarâ 26/154; Yâsîn 36/15.

³⁵ Bk. Âl-i İmrân 3/38, 46, 47.

³⁶ Bk. Yûnus 10/16.

³⁷ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Daru Hicr, 2001), 13/136-140.

³⁸ Bk. eş-Şuarâ 26/154-158.

³⁹ Bk. eş-Şuarâ 26/154-158.

⁴⁰ Bk. el-A'râf 7/106-108.

⁴¹ Bk. el-A'râf 7/160, 171; el-Bakara 2/56, 57, 60; en-Nisa 4/153; en-Neml 27/12; el-İsra 17/101.

Kendisine verilen olağanüstü olaylara işaret edilen bir diğer elçi ise Hz. İsa'dır. Babasız dünyaya gelmesi,⁴² gibi olağanüstü durumlar, elçiliğe hazırlanması süreciyle ilgiliyken, kendisine verilen diğer bazı olağanüstü durumlar ise nübüvvet iddiasını ispata yöneliktir.⁴³ Hz. İsa, ayette ifade edildiği gibi, kullardan hiçbir kimsenin yapamayacağı olağanüstü olayları, Allah'ın izniyle, yapmaktadır. Onun elinde gerçekleşen olağanüstü hadiselerin tamamı, muhataplarının benzerini getirmekten aciz kaldıkları türdendir.⁴⁴ Mu'cizevi olayların, sadece iman etme şartını yerine getiren kimseler için apaçık bir delil oluşuna yapılan vurguyla biten Âl-i İmrân 49. ayet, iman-mu'cize ilişkisinde göz ardı edilmemesi gereken şu önemli noktaya dikkat çekmektedir: "Eğer iman eden kimseler iseniz, bu mu'cizevi olaylarda sizin için açık bir delil bulunmaktadır." Fakat büyüklenme ve inkâra şartlanma gibi tutumlar, herkes için olağanüstülük taşıyan bu hadiselerden etkilenip imana ulaşma önünde engel oluşturabilmektedir. Bu sebeple, peygamberlerin tebliğlerine muhatap olmalarına rağmen, çeşitli hesaplardan dolayı inkâra meyleden kesimin kahir ekseriyeti, peygamberlik iddiasının doğruluk ispatı olarak gösterilen mu'cizevi olayların ardından, önceden sahip oldukları kanaatini değiştirme yoluna gitmemişlerdir.⁴⁵

Peygamberlerden Hz. Sâlih ve Hz. Mûsâ'nın muhatapları, olağanüstü bir alamet talebinde bulununca, isteklerine icabet edildiğini görmekteyiz. Bu iki peygamberin muhataplarının mu'cize talepleri açık olarak zikredilmesine rağmen, Hz. İsa'nın muhataplarının taleplerine değinmeden, ona verilen mu'cizelerden söz edilmektedir. Kur'an'da kıssası anlatılan bazı peygamberlere verilen mu'cizelerden hiç bahsedilmemekte, bir kısmının ise hayatında cereyan eden olağanüstü durumların bağlamının, onların nübüvvet iddialarını ispat amacına yönelik olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁶ Hz. Muhammed'den istenen hissi mu'cize taleplerine ise Kur'an gibi bir mu'cizenin yeterli olduğu söylenerek karşılık verilmektedir.⁴⁷ Peygamberlik iddiasında bulunan her nebinin, bu iddiasını ispatlamak için kesinlikle mu'cizeye ihtiyaç duyduğu ve bu türden olağanüstü olaylarla Allah tarafından tasdik edildiği görüşü genel olarak kabul edilmektedir.⁴⁸ Fakat Kur'an'da kıssaları anlatılan peygamberlerin davet süreçlerinden hareketle, bu şekilde bağlayıcı ve umumi bir ilke çıkarmak çok mümkün görünmemektedir. Bu itibarla mu'cize, nübüvvetin sübutu için bir delil olabilir ancak her muhataba nübüvveti kabul etmesi için gösterilmesi gereken zorunlu bir delil olmadığı söylenebilir.

Kur'an'ın, Hz. Muhammed'den önce gönderilmiş peygamberlere verilen olağanüstü olayların, onların muhataplarının iman etmelerine etkisi konusunda olumsuz neticelere

⁴² Bk. Meryem 19/19-33.

⁴³ Bk. Âl-i İmrân 2/49.

⁴⁴ Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmut el-Mâtûrîdî, *Te'vilât-ü ehli's-sünne*, thk. Fâtıma Yusuf el-Haymî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 1/280-281.

⁴⁵ Muhammed Tahir İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-temvîr (Tahrîru'l-ma'ne's-sedid ve temviru'l-aklu'l-cedid min tefsiri'l-kitabi'l-mecid)* (Tunus: ed-Daru't-Tunusiyye, 1984), 3/252.

⁴⁶ Bk. el-Enbiyâ 21/48-90.

⁴⁷ Bk. el-Ankebût 29/50-51.

⁴⁸ Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mu'cize*, 104.

işaret ettiğini görmekteyiz.⁴⁹ Mu'cizevî olaylara şahit olanların, bu olağanüstü olayları görmeden önceki tutumlarıyla gördükten sonraki tutumları arasında ciddi bir değişikliğin olmaması, Hz. Muhammed'den ısrarla mu'cize isteyenlere icabet edilmemesinin gerekçesi olarak gösterilmektedir.⁵⁰ Mu'cizelerin, peygamber muhataplarının iman etmelerine herhangi bir katkı sağlamadığını ifade eden ayet,⁵¹ aynı zamanda, ısrarla mu'cize istemenin gereksizliğine de işaret etmektedir.⁵²

İsrâ 17/59, Hz. Muhammed'in muhataplarının kendisinden olağanüstü işler yapmasını talep etmeleri sebebiyle inmiştir. Bu isteklerinin reddedilme gerekçesi, önceki milletlerin bu olaylardan fayda elde edemedikleri gibi, söz vermelerine rağmen değişmedikleri için toplu helake uğramalarıdır. Ayetin, "Biz ayetleri ancak korkutmak için göndeririz." kısmında yer alan "ayetler" ifadesinin, mu'cizeler anlamına geldiğini savunan görüş, bağlam açısından daha isabetli görünmektedir. Râzî (ö. 606/1210), ayette geçmekte olan korkutmaktan kastın, mu'cizelerin amacı olan "nübüvvet iddiasının tasdik edilme" halinin gerçekleşmemesi neticesinde muhatapların başına gelecek olan azap tehdidi olduğu görüşündedir.⁵³ Mu'cize göndermenin amacı olarak gösterilen korkutma eyleminin gerçekleşmesinin tek yolunun, muhatapların istediği olağanüstü hadiselerin vuku bulması olmadığına ve korkutmanın da, önceden inkârâ şartlanmış kişilerin, azgınlık ve küfrünü arttırmaktan başka bir sonuç vermediğine, üzerinde durduğumuz ayetin devamı olarak anlaşılan bir sonraki ayet işaret etmektedir.⁵⁴ Ayetin işaret ettiği bir diğer hakikat ise, mu'cizelerin, toplumların iman etme süreçlerinde, önceki milletler için fayda sağlamadığı gibi onlardan sonra yaşayan milletler için de faydalı olmadığıdır.⁵⁵

Ayetlerde, Semud kavmine gönderilen devenin taşıdığı bir olağanüstülükten bahsedilmemesine rağmen,⁵⁶ deveye bir kötülük yapmalarının akabinde kendilerine çatacak büyük günün azabıyla tehdit edilmektedirler. Devenin kayadan çıktığını bildiren görüşlerin Kur'anî bir referansının olmaması, onun hiçbir mu'cizevi yön taşımadığı anlamına gelmemektedir. Bu olay, Hz. Sâlih'in nübüvvet iddiasının ispatı olacak olağanüstü bir olaydan daha çok, onların, helaki hak etmelerine yol açacak bir ameli işlemlerinden sonra ortaya çıkacak ve gaybi ihbar olarak değerlendirilebilecek bir durumun varlığına işaret sayılabilir. Devenin mu'cizevi yönüne işaret kabul edilen "مبصرة" kelimesini, Zemahşeri (ö.

⁴⁹ Bizi mücizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mücize olmak üzere dişi deveyi vermiştik, ama ona (inanmayıp) kötülük yaptılar. Oysa biz mücizeleri yalnızca korkutup uyarmak için göndeririz. (el-İsrâ 17/59).

⁵⁰ Ebu'l-Kasım Mahmud ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf an bakâiki gâvâmiu't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1986), 3/526-527.

⁵¹ Bk. İsrâ 17/59.

⁵² Hz. Muhammed'in, davetini üzerine bina ettiği esas dinamikleri ele alan bir değerlendirme için bk. İbrahim Coşkun, "Din-Bilim Uzlaşısı Ve Kur'an'ın Akli Mu'cizeliği", *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/4 (2006), 550.

⁵³ Ebu Abdullah Muhammed Fahreddin er-Râzî, *Mejâtihu'l-gayb(et-Tefsîru'l-kebîr)*. (Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 1981), 20/236.

⁵⁴ Hani sana, "Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lânetlenen ağacı, sadece insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkutan uyarılarda bulunuyoruz, fakat bu onların taşkınlıklarını iyice arttırmaktan başka bir şey sağlamaz. (el-İsrâ 17/60).

⁵⁵ İbn Aşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 15/142.

⁵⁶ Bulut, "Sünnî Gelenekte Mücize Kavramı Ve Hz. Salih'in Deve Mücizesi", 144-148.

538/1144), Kur'an'ın ilk muhatapları olan Arapların," yol güzergâhları üzerindeki Semûd kavminin helak izlerini görmeleri " olarak tefsir etmektedir.⁵⁷

Kendisine ve ahalisine elçi olarak gönderilen Hz. Mûsâ'nın mesajını dinleyen Firavun, yapılan davete ikna olmadığını söyleyerek, nübüvvetinin ispatı olacak bir mu'cize getirmesini talep etmektedir.⁵⁸ Onların taleplerine, yılanı dönüşen asa ve nur saçan el mu'cizesiyle icabet eden Hz. Mûsâ'ya, mu'cize göstermeden önceki tutumlarının aynıyla mukabele ederek inkârlarını sürdürmüşlerdir.⁵⁹ Ayetlerde, çeşitli gerekçeler ileri sürerek inkâr yolunu tutan Firavun ve etrafındaki ileri gelenlerin şahit oldukları mu'cizelerin, Hz. Mûsâ'nın nübüvvet iddiasını reddetme gerekçelerinin ortadan kalkmasında herhangi bir etkisine işaret edilmemektedir. Hz. Mûsâ'nın muhataplarının bu inkârlarını gerekçelendiren ayetler, Firavun ve çevresindeki yöneticilerin, önyargıları sebebiyle, hadlerini aşarak ve küfürde inat ederek bilinçli bir inkâr yoluna yöneldiklerinden bahsetmektedir.⁶⁰

Hz. Mûsâ'nın, asa ve yed-i beyza dışındaki mu'cizeleri, peygamberlik iddiasını ispatlamak için kendisine verilmiş değildir. Hz. Mûsâ'ya verilen mu'cizelerin çoğunluğu şu iki durum ile bağlantılı gerçekleşmektedir: Hz. Mûsâ'ya gelecek sıkıntıların gitmesi için yardım isteyen Firavun'un taraftarları, Hz. Mûsâ'nın duasıyla birlikte sıkıntılardan kurtulmalarına rağmen sözlerinde durmayıp inkârlarını sürdürmektedirler.⁶¹ İkinci durumda ise, Hz. Mûsâ'ya ve elçiliğini yaptığı Yaratıcıya iman eden İsrailoğulları, imanlarına aykırı taleplerde bulunmaktadır. Talepleri üzerine bulutla gölgelenmekte,⁶² çölde su isteyince, taştan fışkıran on iki pınar mu'cizesiyle suya kavuşmakta,⁶³ yemek ihtiyaçları ise bildircin eti ve kudret helvası nimeti ile sağlanmaktadır.⁶⁴ Fakat onlar, bütün bu mu'cizevi nimetler karşısında, nankörlüklerinden ve Hz. Mûsâ'ya karşı gelmekten geri durmamışlardır.⁶⁵

Kur'an'da çeşitli sebeplerle, peygamberlerin davet çabalarına eşlik eden mu'cizevi olaylardan bahsedilmesine rağmen, bu olayların neticesinde gerçekleşen hemen hemen hiçbir müspet durumdan bahsedilmez. Bu iddianın tek istisnası olarak, Hz. Mûsâ ile karşı karşıya gelen sihirbazların, asanın yılanı dönüşüp bütün hünerlerini ortadan kaldırması sebebiyle iman ettiklerini görmekteyiz.⁶⁶ Bu durum, muhatapların mu'cize sonrası sergiledikleri genel tutumları ile karşılaştırınca istisnai bir olay olarak yorumlanabilir ve özel olarak ele alınmayı gerektirir. Hz. Mûsâ'nın kıssasını ele alırken değindiğimiz gibi, o, akli

⁵⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/526-527.

⁵⁸ İbn Aşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 19/120.

⁵⁹ Bk. el-A'râf 7/160.

⁶⁰ Mu'cizeleri açık ve kesin olarak görüp idrak ettikleri halde zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak! (Neml 27/14).

⁶¹ Bk. el-A'râf 7/134-135.

⁶² Bk. el-A'râf 7/160.

⁶³ Bk. el-Bakara 2/60.

⁶⁴ Bk. Tahâ 20/80.

⁶⁵ Bk. el-A'râf 7/160.

⁶⁶ Sihirbazlar derhal secdeye kapandılar. "Âlemlerin rabbine, Mûsâ ve Hârûn'un rabbine iman ettik" dediler. (el-A'râf 7/120-122).

delillere dayanarak davetini yaptıktan sonra,⁶⁷ ikna olmadığını ve delil istediğini bildiren Firavun'un talebi üzerine iki mu'cizesini göstermesine rağmen, Firavun ve etrafında bulunanlar, mu'cizelerden etkilenmeyerek mevcut inkâr hallerini sürdürmüşlerdi.⁶⁸ Oysa ülkenin farklı yerlerinden çağrılan sihirbazlar,⁶⁹ insanlar arasında serbest dolaşımı engellenen Hz. Mûsâ'nın⁷⁰ tebliğiyle muhatap olmamış ve onunla düello yapmak için çıkacakları toplanma gününden⁷¹ önce karşı karşıya gelmemişlerdi. Bu sebeple, Hz. Mûsâ ve sihirbazlar arasında gerçekleşen ve sihirbazların iman etmesine vesile olan bu karşılaşmayı, mu'cizelerin yıkamadığı önyargılı tutumların kalbe yerleşmesinden önce gerçekleşmiş ilk davet olarak değerlendirmenin mümkün olabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü Kur'an'da, mu'cizeleri görmelerine rağmen iman etmeyen inkârcılar, bu olağanüstü olaylara tanıklık etmeden önce peygamberlerin davetine muhatap olmalarına rağmen inkâr tercihinde bulunan kimselerdir. Ayette belirtildiği üzere, Hz. Musa'nın karşısına çıkarılacak olan sihirbazların, sihir konusunda en bilgili/bu konuda ehil olanlardan oluşu,⁷² doğal olarak karşılaştıkları olayın sihir olup olmadığını anlamalarını sağlamıştır. Yine bu ehil/bilgili sihirbazlar, sihir olmayan bu olayın ancak yüce bir güç tarafından gerçekleştirilebilir oluşunu da kolaylıkla anlamışlardır. Burada, mu'cizelerin ardından, iman-inkâr sürecini etkileyen iki tutuma işaret etmek mümkündür. İlki, mu'cize istemelerine rağmen inat ve önyargıları sebebiyle inkârı artan Firavun ve ahalsinin tutumu, ikincisi ise, imana karşı inat ve önyargı taşımadıkları için imana davet ve işaret olan emareleri gördükten sonra hemen iman eden sihirbazların tutumudur.

Asıl amacı, nübüvvet iddiasının ispatı olan mu'cizelere, amacına aykırı anlamlar yüklemek, diğer inanç konularının tahrifinde de görüleceği gibi, dini yaşamda birçok yanlışın ve istismarın ortaya çıkmasına yol açma ihtimaline sahiptir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, Müslüman dünyada bulunan bir kısım dinî yapılanmaların, taraftar toplamak ve müntesiplerinin bağlılıklarını sürdürmek için başvurdukları yöntemler arasında yer alan "Allah tarafından seçilmişliğin delili olarak olağanüstü fiillerle desteklenme" iddialarının imkân ve sonuçlarının tartışılması, mu'cize inancının istismarının inanca verdiği zararların tespiti açısından önem arz etmektedir.

2. Mu'cize İnancının İstismarından Kaynaklanan Problemler

Kur'an'da en fazla geçen meseleler, dinin asılları olarak isimlendirilen inanç konularıdır. İnanç konuları dinin temel esasları, sosyal ve bireysel yaşamı düzenleyen normlar ise, bu asıllara dayanan teferruatlardır. Bu sebeple, inanç konularındaki sapmalar, etkilerini doğrudan fert ve toplum yaşamında hissettirmektedir. Peygamber sonrası ortaya çıkan inanç problemlerinden biri de Allah'ın, kendine yakın olan kimseleri, hayatın akışına müdahale ederek destekleme iddiasıdır. En önemli amaçlarından biri, müstekîm inanca

⁶⁷ Bk. eş-Şuarâ 26/23-28.

⁶⁸ Bk. el-A'râf 7/106-109.

⁶⁹ "Bütün bilgili sihirbazları sana getirsinler." (el-A'râf 7/112).

⁷⁰ Dediler ki: "Onu da kardeşini de beklet; şehirlere toplayıcılar (memurlar) yolla." (el-A'râf 7/111).

⁷¹ Mûsâ, "Buluşma zamanımız şenlik günü ve ahalinin toplanacağı kuşluk vakti olsun" dedi. (Tâhâ 20/59).

⁷² Bk. el-A'râf 7/112.

davet olan Kur'an'ın, bu konudaki ölçüleri, peygamberlerin kıssalarını anlatırken verdiği düşünmekteyiz. Peygamberlerin rehberliğinde şekillenen toplumların, benimsedikleri doğru inanç ilkelerini terk etmeleri, genellikle, peygamberlerin getirdiklerini inkâr etmek suretiyle olmayıp, daha çok inanç esaslarının tahrifiyle gerçekleşmektedir (Bk. el-A'râf 7/169). Bu sebeple, Allah'ın iman etme süreçlerine müdahalesini iddia etmenin, bireysel ve toplumsal alanlarda yanlış kabullerin ortaya çıkmasındaki etkisi, dünü ilgilendirdiği gibi, bugünü ve yarını da ilgilendirmektedir. Bu bölümde, Şii dünyanın neredeyse tamamında, Müslümanların çoğunluğunu oluşturan Sünni çevrelerde ise, dikkate almayı gerektirecek kadar çok sayıda taraftar bulan ve konumuzla bağlantılı olduğunu düşündüğümüz inanç sapmalarını ele alacağız.

2.1. Mu'cizelerle Desteklenen İmamlar

Şîa, peygamberlerin sahip oldukları nitelikleri yüceltmeci bir mantıkla değerlendirme konusunda aşırılığa düşen fırkaların başında gelmektedir.⁷³ Peygamberlerin mutlak masumiyetini ve onların bütün hayatlarının olağanüstü olaylar üzerine kurulu olduğunu iddia etmektedirler. Peygamberleri, naslarda anlatıldığı özellikleriyle kabul etmemelerinin önemli gerekçelerinden birinin de, tabii oldukları imamlara yükledikleri kutsiyet inancını temellendirme düşüncesidir.⁷⁴ Çünkü imamların, peygamberlerin, özellikle de son elçinin sahip olmadığı ilahi nimetlere haiz olduğu iddiası, imamet doktrinini tümünden dayanaksız bir inanca dönüştürdü. Konumuz açısından üzerinde duracağımız problem, imamların, Allah tarafından mu'cizelerle desteklenme iddiasıdır. Bu anlayışa göre, Allah tarafından tayin edilmiş bu kesim, olağanüstü hadiseler meydana getirerek Allah ile olan bağlarını ispat etmektedirler.⁷⁵

Şîi inanç sisteminde, peygamberlerin nübüvvet iddiasının tasdiki için mu'cizenin gerekli olması gibi, peygamber vasisi olan imamların da mu'cizelerle desteklenmesi gerekli görülmektedir.⁷⁶ İmamların mu'cizeler göstermesi veya onlara ihtiyaç duydukları şeylerin bildirilmesi, İmamiyye fırkasının cumhurunun kabul ettiği bir görüştür.⁷⁷ Çünkü imamlar,

⁷³ Ebu İshak İbrahim en-Nevbehâtî, *el-Yakût fi ilmi'l-keîlâm*, thk. Ali Ekber Zıyâî (İran: Mektebetü Âyetillah el-Uzmâ el-Maraşî, 1910), 73; Mürtezâ eş-Şerîf, *Tenzîhu'l-enbiyâ*. (Kum: İntişârâtü'r-Rzâ, 1947), 15; Cemalettin Hasen b. Yusuf b. Ali b. Mutahhar el Hillî, *Keşfu'l-murâd fî şerhi't-tecrîdi'l-îtikâd* (Kum: İntişârât Şekûrâ, 1952), 376.

⁷⁴ Detaylı bilgi için bk. Hasan Onat, "Şîi imamet Nazariyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/ (1992), 90; Ahmet Hamidüddîn el-Kirmânî, *el-Meşâbih fî isbâti'n-nübüvve* (Beyrut: Müessesetü'n-Nûr, 2008), 81-98.

⁷⁵ Şîa'nın peygamberlere yüceltmeci yaklaşma gerekçelerinin ele alındığı bir çalışma için bk. Mehmet Emin Günel, "İsmet-I Enbiya İlkesinin Kur'an'a Aykırı Yorumlanması Ve Bunun Sebep Olduğu İtikadî Problemler", *Marifé* 19/2 (2019), 657-659.

⁷⁶ Bk. Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Rustem et-Taberî, *Nevadiru'l-mucizat* (Kum: Süleyman Zâde, 2000), 7-8.

⁷⁷ Gerekçeleri için bk. Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Müfid, *Evâilü'l-me'kâlât*, thk. İbrahim el-Ensârî (Kum: el-Mutemeru'l-Âlemî li Elfiyeti Şeyh Müfid, 2000), 68-69; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî, *Ma'kâlâtü'l-islâmiyyîn ve ihtilâfu'l-müşâllîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. (Kahire: Mektebetü Nehdati'l-Mısriyye, 1950), 117-118.

Allah'ın, melekler, cinler ve insanlara karşı hüccetidir.⁷⁸ Allah'a ait olan hüccet/delil, O'nun şanına yakışmalı ve her açıdan mükemmel ve noksanlıklardan uzak olmalıdır. Allah'ın insanlar arasındaki hücceti olan resul, nebi ve imamlar, bütün hatalardan korunmuş, olmuş ve olacak her şeyi bilen ve her şeyi yapmaya kadir kimselerdir.⁷⁹

İmamiyye fırkasının genel anlayışına göre, imamların sefirleri ve seçtikleri kimseler de, mu'cizeler gösterebilmektedir. İmamiyye'nin önemli isimlerinden olan Şeyh Müfid'e (ö. 413/1022) göre bu durum, akli açıdan da, kitap ve sünnet bakımından da uygun ve makuldür.⁸⁰ İmamlar, kendilerine tabi olan insanların bütün hallerini bilmekte, onların, içlerinden geçirdikleri sırlara, gizli görüşmelere ve gerçek niyetlere muttali olmaktadır. İmamların, muhataplarının bütün düşüncelerini bilmeleri, o kimseleri yapmayı düşündükleri günahlarından sakındırma, iyilikler yapmaya teşvik etme ve zarar verici olaylardan korumak için sahip olmaları gereken önemli bir niteliktir.⁸¹ İmamlar, bu malumatları, kendilerine bildirildiği için değil, huzuri ilimle donatılmaları ve melekût âlemini müşahede etme imkânına sahip olmaları sebebiyle bilmektedirler.⁸² İmamlar hakkındaki inanç ilkelerinden biri de, onların mu'cize ve delillere sahip olmalarıdır.⁸³

Şîî inanç sisteminde, imamın ölü veya diri olması, taraftarlarının amellerinin kendilerine arz edilmesine engel teşkil etmez. Son imam ise, sadece taraftarlarının değil bütün insanların amellerinden haberdardır.⁸⁴ O, gaybubetinden yıllar sonra, taraftarlarından seçtiklerine mektuplar göndererek, çalışmalarını yönlendirmekte ve onlara gelecekte vuku bulacak hadiseleri haber vermektedir.⁸⁵ Kur'an'ı beyan etme vazifesiyle sorumlu olan masum peygambere verilen yetki, peygamberden sonra da yanıldan korunmuş imamların uhdesindedir. Onlar, Allah'la irtibatlı olarak bu vazifeyi yerine getirmektedirler.⁸⁶ Mutahharî (ö. 1979), Şîa'nın, imamsız bir dönemin mümkün olmadığına olan itikadının, her dönemde bir insanı kâmilin ve kutbun olmasını gerekli gören Sünni irfan ehlinin inancıyla benzerlik gösterdiğini söyleyerek, imamet doktriniyle velayet inancı arasındaki benzerliğe işaret etmektedir.⁸⁷

Dini yaşama öncülük edecek nebi veya onların vasileri olan imamlar, olağanüstü müdahalelerle vazifelerini yerine getirmektedirler. İmamların yaşamlarında meydana gelen bu olağanüstü olaylar, Kur'an'da peygamberlerle ilgili olarak anlatılanlardan çok daha fazla

⁷⁸ Nasır Mekarim eş-Şîrâzî, *el-Ems el fî tefsiri kütübü'l-münezzel* (Beirut: Müessesetü'l-E'lemî li'l-Metbûât, 2013), 7/208.

⁷⁹ Taberî, *Nevadirü'l-mucizat*, 7.

⁸⁰ Müfid, *Evâilü'l-me'âlât*, 70.

⁸¹ Muhammed Hüseyin Muzaffer, *İlmü'l-imam* (Beirut: Daru'z-Zehra, 1982), 82.

⁸² Kemal Hayderî, *İlmü'l-imam* (Kum: Müessesetü'l-İmam Cevat, 2008), 207.

⁸³ Şeyh Sadûk, *el-İtikâdât fî dîni'l-imamiyye* (Beirut: Dâru'l-Müfid, 1993), 98.

⁸⁴ Murtezâ el-Mutahharî, *el-İmâme*. (Beirut: Daru'l-Havrâ, ts.), 84.

⁸⁵ Ebu Mansur Ahmet b. Ali b. Ebî Tâlip, *el-İhticâc* (Beirut: Müessesü Ehli Beyt, 1981), 1/497-498.

⁸⁶ Mutahharî, *el-İmâme*, 75.

⁸⁷ Mutahharî, *el-İmâme*, 83.

ve şüpheye mahal bırakmayacak kadar açıktır.⁸⁸ İmamların olmadığı bir zaman diliminin imkânsızlığını kabul eden Şii inançta, Allah, seçkin kulları aracılığıyla yeryüzündeki insanların yaşamlarına müdahale etmektedir.⁸⁹

İmamiye Şîa'sının önemli bilginlerinden olan Tûsî (ö. 672/1274) ve onun meşhur risalesini şerh eden diğer önemli bilgin Hillî'nin (ö. 726/1325), İmamların olağanüstü olaylarla desteklenmesine yapılan itirazlara cevap vermek için kaleme aldıkları satırlar, Şîa'nın konuya dair görüşlerini önemli ölçüde yansıtmaktadır.⁹⁰ Hz. Meryem'in yaşadıkları⁹¹ ve Hz. Süleyman'a tahtın getirilmesi⁹² hadiselerini anlatan bölümlerin, bu konuya işaret eden Kur'anî deliller olduğunu söyleyerek, kendilerine yapılan itirazlara aklî cevaplar vermektedirler.

Mesela mu'cizelerin verilmesi sadece peygamberlere ait bir destekleme eylemi olduğu için, peygamber olmayan salih kimselerin mu'cizeler göstermesi, bu önemli ve istisnai olayların sıradanlaşmasına yol açacaktır şeklindeki itiraza şöyle cevap verir: İcazı ortadan kaldıracak kadar çok mu'cizenin varlığı bu soruna yol açacaktır fakat Allah, olağanüstü olayları, sıradanlaşmaya imkân vermeyecek miktarda tutarak değerini düşürecek kadar çoğalmasına müsaade etmeyecektir.

Aynı şekilde, salih insanların gösterdikleri mu'cizeler, bu olağanüstü olayların gereği olan peygambere itaat amacını ortadan kaldıracaktır. Çünkü peygamberlerle, kendilerine itaatın zorunlu olmadığı salih kimselerin mu'cize göstermede ortak olmaları, peygamberlerin değerini düşürür şeklindeki itiraza şu cevabı verir: Bu itiraza göre, peygamberlerin tamamı değil de, sadece birinin mu'cize göstermesi mu'cizelerin değerini daha fazla artırır. Oysa diğer peygamberlerin gösterdiği mu'cizeler bu olayların değerini azaltmamaktadır. Öyleyse değerli kullara ikram edilen olağanüstü olaylar da herhangi bir değer kaybına sebep olmaz.⁹³

Söz konusu anlayışa göre peygamberlere verilen mu'cizeler ile salih kullara verilen kerametlerin, olağanüstülük ve kâinattaki doğal işleyişe aykırılık açısından ortak özelliğe sahip oldukları; dolayısıyla her iki olayda da mu'cize anlamının korunduğu görülmektedir. Öyleki Şîa'nın, imamlara nispet ettiği mu'cizevî olayların sayısına ve kapsayıcılığına,⁹⁴ Kur'an'da kıssaları anlatılan peygamberlerin bile sahip olmadıklarını görmekteyiz.

Peygamberlerden başkasının mu'cize göstermesini kabul etmeyen tarafların itirazlarını değerlendiren Hillî'nin verdiği cevapların, mezhebi saiklerin sebep olduğu ön kabullerden kaynaklandığını ve nistan delil bulamadığı görüşler olduğunu düşünmekteyiz. Peygamber

⁸⁸ Hüseyin b. Abdülvehhâb, *Uyûnu'l- mu'cizât* (Beyrut: Müessesetü'l-E'lemî li'l-Metbûât, 1983), 11-150; Ebu Cafer Muhammed b. Hasan et-Tusî, *el-İktisâd* (Kum: Matbatu'l-Hayyam, 1980), 160.

⁸⁹ Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Müfid, *el-İşâb fi'l-İmame* (Kum: Dâru'l-Müfid, 2000), 27-30; Mohammet Aisah, "Şîa'nın İmamette İsmet Doktrinini Eleştirisi", çev. Ömer Ömer Aydın, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/8 (2003), 231-246.

⁹⁰ Hillî, *Keşfu'l-murâd*, 377-381.

⁹¹ Bk. Âl-i İmrân 3/37.

⁹² Bk. en-Neml 27/40.

⁹³ Hillî, *Keşfu'l-murâd*, 379-380.

⁹⁴ Hüseyin b. Abdülvehhâb, *Uyûnu'l- mu'cizât*, 11-150.

olmayan salih kulların da, Allah katında önemli bir mevkie sahip olma iddialarının ispatı olarak olağanüstü fiillerle destekleneceğini söylemek,⁹⁵ mu'cize ile keramet arasında sıkı bir bağ ve etkileşimin varlığının kabulüne götürmektedir. Kur'an'da, peygamberlere nispet edilen sınırlı sayıdaki mu'cizelerden çok daha fazlasının, her dönemde olmak zorunda olan imamlar, sefirleri ve seçtikleri kimseler için de gerçekleştiğini iddia etmek, istisnai olan bu olağanüstü olayları, doğal olarak sıradanlaştıracaktır. Allah'ın, salih insanlara bahşettiği olağanüstü olayların sayısının, peygamber mu'cizelerinin sıradanlaşmasına sebep olacak miktara ulaşmasına müsaade etmeyeceğini söylemek ise, varlığına şartlanılmış bir inancın delilsiz savunmasından öte bir şey değildir.

Mu'cizelerin, sadece bir peygamberle sınırlı kalmayıp diğer peygamberlere de verilmesi gerekçesinden hareketle, peygamber olmayan salih insanlara da verilebileceğini söylemek, Kur'an'ın önemli inanç konularından biri olan ve sadece nübüvvet meselesine özgü bir niteliğin, delilsiz olarak başkalarına dağıtılmasını iddia etmektir. Çünkü bu savunmada, peygamberler arasında gerçekleşen mu'cizelerle desteklenmek gibi ortak bir hadisenin, diğer kullar için de mümkün olacağını söylemek, peygamberlere ait özel hiçbir durumun olmayacağı sonucuna götürebilir. Oysa peygamber seçilmek de, bu vazifenin gereği olan bazı özel durumlar da sadece onlara özgüdür.⁹⁶

Mu'cizevi olayların nübüvvet iddiasının ardından gelmesinin sadece peygamberlere özgü bir durum olmasından hareketle, nübüvvet iddiasıyla bağlantılı olmayan mu'cizelerin varlığının bu sürece zarar vermediğini savunmak, Allah'ın koyduğu sebep-sonuç yasasının rastgele ve yasa sahibinden gelen bir delil olmaksızın defalarca ihlal edildiğinin ve edileceğinin savunulmasıdır. Oysa Kur'an'a göre mu'cizeler, peygamberlerin vazifeleriyle bağlantılı olarak çok az gerçekleşen ve nübüvvet iddiasında doğruluğun delili olmasına rağmen iman etme sürecinde gerekli olmayan istisnai müdahalelerdir.

Dinin belirlemiş olduğu inanç kriterlerinin, kötü niyetlerle veya masum gerekçelerin ardına gizlenmiş cehalet sebebiyle tahrif edilmesinin, bireysel ve sosyal hayatın birçok alanında dengeleri sarsması kaçınılmazdır. Bu bölümde, peygamberlere özgü ve görevleri süresince istisnai olarak şahit oldukları olağanüstü olayların gerçekleşme amacının tahrif ve istismarının, imametle bazı açılardan ortak olan⁹⁷ ve daha çok Sünnî çevrelerde yaygın olan velayet inancına yansımalarını ele alacağız.

2.2. Mu'cizelerle Desteklenen Din Adamları

Şii çevrelerde, özellikle imamlar, sefirleri ve seçkin kabul ettikleri kimselerin doğrudan Allah ile iletişim içerisinde olmalarının gereği olarak mu'cizevi olaylarla desteklenmelerine benzer şekilde, Sünnî çevrelerde de belli kesimler, bu yakınlığı ispat etmek için yaşadıkları olağanüstü olayları delil olarak ileri sürmektedirler.⁹⁸ İnananlar içinden, bilgisi, ahlakı ve

⁹⁵ Râzî, *Mefâtîh'u'l-gayb*, 8/34.

⁹⁶ Bk. el-En'am 6/124.

⁹⁷ Mutahharî, *el-İmâme*, 83.

⁹⁸ Bu başlık altında ele aldığımız veli kullar hakkındaki iddialar, tasavvuf çevrelerinin hepsine nispet edilemeyecek görüşlerdir. Kendilerine bu yola nispet edenler arasında, veli kulları, Şîa'nın imamlarına yakın bir

kişilik özellikleriyle temayüz edenlerin mevcudiyeti inkâr edilemez bir gerçektir. Fakat ilimleri ve dindarlıklarıyla bilinen bu din adamları hakkında söylenen ve onlara yüklenen sıfatlarla, bunları yücelten kesimin inancına göre de daha üstün olan peygamberlerin⁹⁹ sahip olduğu özellikler karşılaştırıldığında, nerden nereye gelindiği daha net fark edilecektir.¹⁰⁰

Kur'anî bir kavram olan veli kelimesi, yakın olmak, aralarında başka bir şey olmamak anlamında kullanılan ve Arapça “ولي” fiilinden türetilen bir isimdir.¹⁰¹ Veli, Kur'an'da hem Allah'ın dostları hem de şeytanın dostları için kullanılmaktadır.¹⁰²

İbn Arabî'ye (ö.638/1240) göre halkı kâfir olsun mümin olsun her yerleşim yeriyle ilgilenen bir veli kul bulunmaktadır. Bu kul, o yerleşim alanını korumakla görevli olan kutuptur.¹⁰³ Bir kulun hayatında keramet ve olağanüstü olayların zuhur etmesi, onun ve sahip olduğu dini görüşlerin Allah katında daha makbul olduğunun delilidir.¹⁰⁴ Bir peygamber için mu'cize olmaya uygun olanlar, bir veli için de keramet olmaya uygundur. Mu'cizeyi kerametten ayıran şey, mu'cizenin meydan okumadan sonra gerçekleşmesidir.¹⁰⁵ Kerametle sihir arasındaki fark ise, keramet sahibi şeriata son derece bağlı bir kimseyken, sihirbaz, Allah'ın dininden uzak olan fasık bir kimsedir.¹⁰⁶

Veli kulların kerametlerini ele alan bir risale yazan Cevherî'ye (ö.1181/1768) göre, Allah'ın yakın dostları kabul edilen salih insanların, sadece yaşarken değil, ölümden sonra da birçok olağanüstü olayı gerçekleştirebileceklerinin delili, Allah'ın bunu yapmaya kadir olması ve peygamberlerin, vefatlarından önce de sonra da mu'cizeler göstermeye devam etmeleridir.¹⁰⁷

Ahmed b. Mübârek es-Sicilmâsî (ö. 1156/1743), tasavvuf çevrelerinde oldukça rağbet gören ve hocası Abdülaziz ed-Debbâğ'dan (ö.1132/1720) aldıklarını aktardığı *el-İbrîz* isimli eserinde,¹⁰⁸ hocasının sayısız kerametlerinden bahsetmektedir. Evinin içerisinde sürekli olarak hocası tarafından gözetildiğini ve gecenin ileri bir saatinde yatağının başına gelen hocasının elini tutmasının bir hakikat olduğunu öğrendiğinde gösterdiği şaşkınlığa hocasının verdiği cevap, “Bakışlarımı, bir saat içerisinde beş yüz defa sana yöneltmesem, Allah katında

makamda görenlerin varlığı göz ardı edilmeyecek sayıdadır. Bu kesim, İmamları masum gören Şîâ anlayışına yakın bir anlayışa meylederek, veli kulların günahsızlığını “mahfuz” kelimesiyle ifade etmektedirler. “Masum” kelimesi yerine “mahfuz” kelimesini tercih etmelerini, edeben yapılmış bir seçim olduğunu ileri sürmektedirler. Bk. Şarânî, *el-Yevâkîr ve'l-cevâbir*, 2/539.

⁹⁹ Cüveynî, *Kitâbu'l-irşâd*, 355.

¹⁰⁰ Din bilginlerinin sapmalarının sebep olduğu inanç problemleri için bk. İbrahim Coşkun, *İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi* (Konya: Tekin Kitabevi, ts.), 166-168.

¹⁰¹ İsfehânî, *el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'an*, 533.

¹⁰² Bk. el-Bakara 2/257.

¹⁰³ Muhyiddin İbnu'l-Arabî, *el-Futuhatü'l-Mekkîyye*. (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 7/112.

¹⁰⁴ Şarânî, *el-Yevâkîr ve'l-cevâbir*, 2/388.

¹⁰⁵ Şarânî, *el-Yevâkîr ve'l-cevâbir*, 2/388.

¹⁰⁶ Şarânî, *el-Yevâkîr ve'l-cevâbir*, 2/389.

¹⁰⁷ Ahmet Ferid el-Mezîdî, *Cem'ü'l-me'kâl fî isbâti kerâmâtü'l-evliyâ fî'l-hayâti ve be'de'l-intikâl* (Sri Lanka: Dâru'l-âsârü'l-İslâmiyye, 2006), 351-357.

¹⁰⁸ Rake Bernd, “18. Yüzyılda Tasavvuf Geçiği Bir Değerlendirme Denemesi Tasavvuf”, çev. Ramazan Muslu, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 6 (2005), 337-414.

bunun hesabını bana sorabilirsin.” şeklindedir.¹⁰⁹ Hocasının, ağır hastaların akıbeti, yolda karşılarına çıkacak meşakkatleri önceden bilip izale etmesi gibi çokça kerametini zikrettikten sonra, bunlardan çok daha fazla olağanüstü hadisenin vukuuna şahit olmasına rağmen, kitabın hacminin buna kafi gelmeyeceğini söylemektedir.¹¹⁰ Debbâğ, bir arkadaşının karısının on beş günlük hamile olduğunu, dünyaya getireceği çocuğun erkek olup kendisine benzeyeceğini haber vererek kendi ismiyle adlandırılmasını talep etmektedir. Kitaba göre, her şey, onun dediği gibi gerçekleşmektedir.¹¹¹ Yazar, keramet sahibi hocasının, muhatapların kalbinde geçen düşünceleri bildirme ve onların kendilerinin bile hatırlamadıkları geçmiş günahlarını detaylı bir şekilde haber verme kerametlerine dair çokça örnekler zikretmektedir. Hatta bağlılarının özel ailevi hallerini haber verdiği zaman, bu durum ne kendisi için ne de kendisine bağlı olan kesim için bir problem oluşturmaktadır.¹¹²

Yaklaşık 1450 civarında veliye nispet edilen on bini aşkın mu'cizevi olayı derleyen bir diğer kapsamlı kitabın yazarı Nebhânî (ö. 1932), bu salih kulların isimlerine ve onlardan sudur etmiş çok sayıda keramete yer vermektedir.¹¹³ Bunlardan, Kur'an'ın değişmeyeceğini haber verdiği, belirlenmiş ömür süresine müdahale gücünün veli kullardan birine verildiği bir örnekle yetineceğiz. Kitapta, Abdullah b. Alevî el-Haddâd'a (ö. 1720)¹¹⁴ nispet edilen bir keramette, beraber hac yolculuğu yaptığı arkadaşlarından biri hastalanır. Haddad, keşf yoluyla, arkadaşına takdir edilen ömrün tükendiğini müşahede ettikten sonra, diğer arkadaşlarından ölmek üzere olan kimseye ömürlerinden aktarmalarını talep eder. Herkesin belli miktarlarda hibe ettikleri ömürleri bir kâğıda yazıp peygamberin kabrine sunarak dualarına icabet ister. Neticede bu şahsın ölümü ertelenir ve Haddad'ın hibe usulüyle toplayıp kâğıda yazdığı süre kadar yaşar.¹¹⁵

Salih kulların, mu'cizevî olaylarla desteklenebileceğini savunanların Kur'anî delillerinden biri, Hz. Meryem'e, adandığı mabette verilen nimetlerdir.¹¹⁶ Tefsirlerde yer alan rivayetlere göre, Hz. Meryem'in yanında bulunan rızıklar, mevsimi dışında kendisine Allah'ın gönderdiği çeşitli meyvelerdir. Bu meyveler, Hz. Meryem'in hücrelerine, anahtarları elinde bulunduran Hz. Zekeriya'nın bilgisi dışında kimse giremeyeceğinden, sıradan bir insan tarafından da getirilmemiştir.¹¹⁷ Mu'cizevi olayların sadece peygambere mahsus olduğunu düşünen Mu'tezilî bilginlerden Belhi'ye (ö. 319/931) göre, Hz. Meryem'e gelen meyveler, olağanüstü bir yol ile gelmişse, Hz. Zekeriya'nın duasına icabetle olmuştur.¹¹⁸ Ebu

¹⁰⁹ Bk. Ahmet b. Mubarek es-Sicilmâsî, *el-İbrîz* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 24.

¹¹⁰ Sicilmâsî, *el-İbrîz*, 25-28.

¹¹¹ Sicilmâsî, *el-İbrîz*, 30.

¹¹² Sicilmâsî, *el-İbrîz*, 31-32.

¹¹³ Yusuf b. İsmail en-Nebhânî, *Câmi'u kerâmâti'l-evliyâ'*. (Beyrut: Daru Sâdır, ts.), 1/5.

¹¹⁴ Büşra Betül Pınar, *Abdullah B. Alevî El-Haddâd: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 15-60.

¹¹⁵ Nebhânî, *Câmi'u kerâmâti'l-evliyâ'*, 2/128.

¹¹⁶ Muhammed b. Muhammed b. Mahmut el-Bâbertî, *Şerhü 'akâdeti't-Taḥaviyye*, thk. Ahmet Mahmut eş-Şehâde (İstanbul: el-Mektebu'l-Hanefiyye, 2017), 254-256; Ebû Yusr Muhammed el-Pezdevî, *Uşûlu'd-dîn*, thk. Hans Peter Lens (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 2003), 236.

¹¹⁷ Ayrıntılar için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/353-357; Mâtûridî, *Te'vilât*, 1/265; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/554.

¹¹⁸ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, 15/222.

Hâşim el-Cubbâî'ye göre ise, ya daha sonra gelecek olan Hz. İsa'nın elçilik vazifesinin habercisi olan mu'cizevi bir hadisedir¹¹⁹ ya da, mu'cizevî bir tarafı olmayan bu olay, Allah'ın lütfuyla, bazı kulların bu meyveleri Hz. Meryem'e doğal yoldan getirmesi şeklindedir.¹²⁰ Hz. Zekeriya'nın meyveler hakkındaki sorusu ise, duasına hemen icabet edilmesine şaşırmasından kaynaklanmaktadır. Olağanüstü olayları, nübüvvet iddiasının doğruluk alameti olarak gören Mu'tezilî bilginlere göre, bu olağanüstü olayların peygamberlerden başkası için cereyan etmesi uygun değildir. Hikmetli işlerin varlığı, bunları meydana getiren ilme ve o ilmin sahibi olan alime delil olduğu gibi, kerametler de ancak elçilerin iddialarında doğru olmalarının delilidir.¹²¹

Kur'an'dan delil olarak gösterdikleri diğer bir delilleri ise, Sebe Melikesinin tahtının, Hz. Süleyman'ın huzuruna olağanüstü bir yol ile gelmesidir.¹²² Tefsirlerde yer alan bazı rivayetlere göre, ismi azamı bilen Hz. Süleyman'ın veziri Âsaf, göz açıp kapayacak kadar bir sürede tahtı getirmiştir.¹²³ Bir diğer görüşe göre ise, taht, Hz. Süleyman'ın bizzat kendisi tarafından veya Hızır, Cebrail, görevli başka bir melek tarafından getirilmiştir.¹²⁴ Tahtı getirenin cinlerden veya insanlardan olabileceğini bildiren farklı rivayetleri değerlendiren Râzî, bu işi yapanın insanlardan olmasını, bağlama daha uygun görmekte ve kitabın bilgisine sahip olan bu kişinin Hz. Süleyman olduğu kanaatinde. Hz. Süleyman'ın "tahtı kim getirebilir?" ifadesini de, mu'cizelerden önce gerçekleşen meydan okuma kabilinde değerlendirmektedir.¹²⁵

Hz. Meryem'e verilen rızık ve Sebe Melikesinin tahtının getirilmesi hadiselerinin, salih insanlara verilen mu'cizevi olaylara delil olmasının çok açık olmadığını görmekteyiz. Kitabın ilmüne sahip olmaya daha layık olanın Hz. Süleyman olması ve kibre kapılan cinlerle Hz. Süleyman arasındaki olaylar sebebiyle,¹²⁶ tahtın getirilmesi hadisesinin, onu desteklemek için verilmiş bir mu'cize olması bağlama uygun görünmektedir. Hz. Meryem'e verilen rızık ise, kendisi sebebiyle olabileceği gibi, doğrudan Hz. Zekeriya ile bağlantılı bir mu'cize de olabilir. Fakat her iki olayın da, peygamberlerin bulunduğu ortamlarda gerçekleşmiş olması, bu olağanüstü olayların nübüvvet ortamıyla olan bağlantısının göz ardı edilmemesini gerektirmektedir. Bu sebeple, her iki olayın, peygambersiz ortamlarda da kayıtsız bir şekilde

¹¹⁹ Ebu Alî el-Fazl b. Hasen et-Taberî, *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Murtezâ, 2006), /230.

¹²⁰ Ebu Cafer Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'an*, thk. Ahmet Habib el-Âmilî (Lübnan: Daru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, ts.), 2/447-448.

¹²¹ Râzî, *Mefâtiḥu'l-gayb*, 8/33-34.

¹²² Bk.el- Neml 27/40.

¹²³ Konuyla ilgili rivayetler için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/353-357; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/60-73; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/555-556.

¹²⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/455-456.

¹²⁵ Râzî, *Mefâtiḥu'l-gayb*, 20/197-198.

¹²⁶ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/113-114.

“salih insanların mu'cizeler gösterebileceği” iddiasının delili olmaya uygun olmadığını düşünmekteyiz.¹²⁷

Muhataplarını iman etmeye davet eden Kur'an, bu sürecin tercihle gerçekleşmesini şart koşmaktadır. Allah'ın dilemesi halinde kaçınılmaz olarak herkesin iman etmek zorunda kalacağını bildiren ayetler, zorlamayla gerçekleşen imanın değer taşımadığını bildirmektedir (Bk. Yûnus 10/99; es-Secde 32/13; eş-Şuarâ 26/154-156). Kalbe ait bir amel olan iman, ikrahın varlığıyla anlamını kaybedecektir.¹²⁸ Bu sebeple, peygamberlere verilen mu'cizelerin, inkârı tercih etmiş muhatapların imana ikna edilmesi için değil, elçilik iddiasında bulunan peygamberin bu iddiasında doğru söylediğine delil olarak verildiğini görmekteyiz. Bu sebeple konu ile ilgili ayetler, peygamber muhataplarının mu'cize taleplerini yersiz görmekte ve mu'cizelerin verilmesinden sonra müspet bir iman etme sürecinden daha çok, inatla pekiştirilmiş bir inkâr tavrının ortaya çıktığını haber vermektedir. Bk. el-A'râf 7/134-135).

Sadece Abdülaziz ed-Debbâğ'a nispet edilen olağanüstü olaylar, Müslümanların çoğunluğuna göre ümmetin en seçkinleri olan Sahabe neslinin¹²⁹ tamamına nispet edilen hadiselerden çok daha fazladır.¹³⁰ Bu kerametlerin sürekliliği ve fazlalığının yanında, Kur'an'a göre çok özel bilgiler arasında sayılmasına rağmen (Bk. Lokmân 31/34), rahimde şekillenecek bebek hakkında verdiği gaybi haberler veya müntesiplerinin mahrem ailevi yaşantısına şahitlik ettiği bilgisi, Kur'an'da hiçbir peygambere nispetini görmediğimiz türden olaylardır. Bu olaylar, Kur'an'da peygamberlere nispet edilen mu'cizelerden orantısız olarak daha fazla ve daha çeşitlidir. Bu sebeple, binlerce kerameti derleyen Nebhânî, veli kullara nispet edilen bütün olağanüstü hadiselerin Hz. Peygamberin mu'cizelerinden sayılmasının gereğine işaret ederken,¹³¹ peygamberlere nispet edilen mu'cizelerin az ve sınırlı olmasından kaynaklanacak itiraza cevap vermeyi de amaçlamaktadır.

¹²⁷ Mucizevî hadiselerin peygamber olmayan kimselere nispetinin yol açacağı sorunlar ve bunun olmama gerekçeleri için bk. Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Faşl fi'l-ebvâ ve'l-milel ve'n-nihâl*, thk. Muhammed İbrahim Nasr (Beyrut: Daru'l-Cil, 1996), 5/99-110.

¹²⁸ Bk. Mâtûridî, *Te'vilât*, 2/502.

¹²⁹ "İnsanların en hayırlıları benim asımda yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir." [İmrân (radiyallahu anh) dedi ki: "Kendi asrını zikrettikten sonra iki asır mı, üç asır mı zikretti bilemiyorum."]. Bk. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Cami'u'l-müsnedi's-sahîhi'l-muhtasaru min umûri Rasûlillabi ve sunenihî ve eyyâmihî (Sahîhu Buhari)*, thk. Muhammed Zuheyir b. Nasir (Riyad: Daru Tavki'n-Necat, 2001), "Şehâdât", 2651.

¹³⁰ Sahabeye nispet edilen olağanüstü olayların en meşhuru "Sariye hadisi" olarak bilinen rivayettir. Bu rivayetin sübutu, kerametın varlığına delil olmakla birlikte, sahabeye nispet edilen benzeri olayların azlığı ise, olağanüstü olayların seçkinlik ölçüsü olarak kabul edilemeyeceğinin önemli bir delilidir. Çünkü sahabe, bu ümmetin çoğunluğuna göre bu ümmetin en seçkin sınıfı kabul edilmektedir. Bu olayla ilgili rivayetlerin içeriği şu şekildedir: "Hz. Ömer tarafından ordu komutanlığına tayin edilen Sâriye, bir bölgede İran kuvvetleriyle çarpışmaya tutuşur. Fakat İranlılar çevreden yardım alırlar. Büyük bir ordu ile etrafı kuşatılan İslam ordusu güç durumda kalır; orduda hezimet emareleri baş göstermiştir. Tam bu sırada Medine'de hutbe okuyan Hz.Ömer, duruma aniden muttali olur. İslâm ordusunun arkasında bir dağ vardır. Buraya çekilirlerse düşman tek yönden gelecek ve tehlike savuşturulacaktır. Hz.Ömer, hutbeyi yarıda keser ve: "Yâ Sâriye, e-lcebel, el-cebel! Ey Sâriye, dağa çekil, dağal!" diye iki veya üç defa bağırır. Sâriye ve arkadaşları bu sesi işitip dağa çekilirler. Tehlikeden kurtuldukları gibi galibiyet ve bol ganimet elde ederler. Bir süre sonra fetih bölgesinden gelen birisi bu olayı olduğu gibi Medine halkına anlatır." Bu rivayetin geliş yolları ve geniş bir değerlendirmesi için bk. Ahmet Önkâl, "Sâriye Olayı Üzerine Bir Rivayet Araştırması", *İSTEM* 3/6 (2005), 9-45.

¹³¹ Nebhânî, *Cami'u kerâmâti'l-evliyâ*, 1/7.

Peygamberler için mümkün olan mu'cizelerin, her yerleşim alanını korumakla görevli salih kulların tanınmasını sağlayacak deliller olarak zuhur edebileceğini ve peygamber mu'cizeleriyle salih kullara verilen olağanüstü olaylar arasındaki tek farkın, peygamberlerin meydan okumaları olduğunu savunmak, nübüvvetin asli unsurlarından olan “Allah’la doğrudan iletişim imkânının” devam ettiğini söylemektir.¹³² Kur’an’ın olağanüstü olaylar için çizdiği sınırları delilsiz tahrif eden bu anlayışın iddialarına verdiğimiz örnekler, İslam’ın ayırt edici inanç konularından olan nübüvvetin sona erdiğini bildiren muhkem Kur’an nassının (Bk. el-Ahzâb 33/ 40),¹³³ kelime oyunları ile ihlal edildiğinin işaretleridir. Çünkü Allah’la doğrudan iletişim içinde olduğunu iddia edip de bu iddiası müntesipleri tarafından kabul edilen kesimin, yeni bir şeriatla gönderilmiş gibi davranarak, tabisi olduğunu söylediği elçinin öğretilerine aykırı inançlar vaz’ettikleri görülmektedir.¹³⁴

Sonuç

İslam dinine mensup her ferdin, Allah’ın, insanlığa indirdiği son vahiy kaynağının Kur’an olduğuna iman etmesi, üzerinde ihtilaf edilmeyen bir konudur. Bu sebeple, tartışmalı inanç problemlerinin çözümünde Kur’an’ın hakemliği önemlidir. Kur’an, tahrif edilmemiş metni ve önyargısız yaklaşımla okunduğunda ulaştıracağı hakikatleri sebebiyle, Müslümanlar açısından, en önemli bağlayıcı metin olma konumunu sürdürmektedir. Naslardan hüküm çıkarma aşamalarında, lafız ve bağlamın imkân verdiği ölçüde farklı çıkarımlar doğarken, bağlamla hiç ilgisi olmayan ve lafzın imkân vermediği aykırı yorumlar problem oluşturmaktadır.

Kur’an’ın ana konularından olan nübüvvet ve onun beşer hayatını doğrudan ilgilendiren meseleleri, dini hayatın şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Nübüvvet vazifesi için seçilen ve yollarına tabi olunması istenilen elçiler, görevleri icabı farklı tecrübeler yaşamaktadırlar. Onların vazifeleri sürecinde gördükleri desteklerden biri de muhataplarının ısrarlı talepleri neticesinde Allah’ın içlerinden bazılarını verdiği mu'cizelerdir. Elçiliğin gereği olan, vahyi almak, gerektiğinde gaybın bilgisinden haberdar edilmek gibi istisnai durumların yalnız onlara has olması gibi, Allah’ın desteği ve yardımı olarak görülen olağanüstü olayların onlarla bağlantılı gerçekleşmesi de bu nevidendir.

Kıssaları anlatılan peygamberlerin davet süreçlerinden hareketle, peygamberlik iddiasında bulunan her elçinin, bu iddiasını ispatlamak için kesinlikle mu'cizeye ihtiyaç duyduğu ve bu türden olağanüstü olaylarla Allah tarafından tasdik edildiği ilkesini çıkarmak çok mümkün görünmemektedir. Bu itibarla mu'cize, nübüvvetin sübutu için bir delil olabilir ancak her muhataba nübüvveti kabul etmesi için gösterilmesi gereken zorunlu bir delil değildir. Mu'cizelerin müşahedesinden sonra sergilenen tutumlara işaret eden ayetler, inat, önyargı gibi ön kabuller sebebiyle, peygamberin doğrudan muhatabı olarak olağanüstü

¹³² Allah’a ait bir fiil olması açısından Mu'cizeyle kerâmet arasındaki ortak benzerlikleri değerlendiren bir çalışma için bk. Mahmut Ay, “Sufi Teolojinin Peygamberlik Algısı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/1 (2008), 42-46.

¹³³ Bk. Mâtûrîdî, *Te’vilât*, 4/124.

¹³⁴ DİYKB, *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. Kendi Dilinden FETÖ Örgütülü Bir Din İstismarı*, 13-131.

bazı olaylara şahit olmanın iman etmeyi sağlamadığı neticesine ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Bu durum, her dönemin, kendine göre avantaj veya dezavantaj sayılabilecek ve insanoğlunun imtihan edilme olgusuyla çelişmeyen farklılıklarının olabileceğini göstermektedir.

Hangi amaçla olursa olsun, inanç konularının tek kaynağı olan Kur'an'ın konuyla ilgili çizdiği sınırların aşılması, hassas inanç dengelerinin tahrifine ve dindar kesimin birçok yönden sıkıntılar yaşamasına yol açmaktadır. Asıl amacından uzaklaştırılan mu'cizelerin istismarı neticesinde, peygamberlerden sonra dindarlığın ve doğru yolda olmanın asli göstergesi olarak olağanüstü fiillerin meydana gelmesini gerekli görme iddiası ortaya atılmaktadır. Şîa nezdinde imamların, Sünni gelenekte ise veli kulların, Allah tarafından olağanüstü olaylar yoluyla desteklendiğini kabul eden bir kimsenin, bu şahıslara itaat etmekten başka çıkar yolu kalmamaktadır. Çünkü bütün kararlarını doğrudan Allah'tan alma iddiasında bulunan din adamlarının varlığını kabul eden bir kimse için, onların yollarından farklı bir yolda olmak, tereddütsüz haktan sapmaktır. Bu sebeple, peygamberlerden bazısına verilen sınırlı sayıdaki mu'cizelerden çok daha fazlasının, Allah katındaki değerinin anlaşılması için imamlar ve salih insanlara verildiği iddiasının yanlışlığı tespit edilmeden, onların sahih inançtan uzaklaştıklarını söylemek güçleşmektedir.

Din adamlarının, Allah katından onay almaları için olağanüstü olaylarla desteklenmelerini bir kriter olarak kabul etmek, dinin önemli hedeflerinden olan tefekküre teşvik zeminini ortadan kaldırarak iradenin ve aklın işlevselliğini münafı bir ortamı doğurmaktadır. Bilgi ve akletme zeminini ortadan kaldıran bu durum, din istismarcılarına, delilsiz sanrılarını, kendileri veya yakınlarından menkul kerametlerle kabul ettirme imkânı sağlamaktadır. Bu yaşananlar, sadece olayların muhataplarını etkilemekle kalmayarak, yaşananları dışardan seyreden kesimlerin, bu durumu kesinlikle tasvip etmeyen sahih din anlayışını yargılamalarına sebep olmaktadır.

Kaynakça

- Aisah, Mohammet. “Şîa'nın İmamette İsmet Doktrinini Eleştirisi”. çev. Ömer Ömer Aydın. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/8 (2003), 231-246.
- Ay, Mahmut. “Sufi Teolojinin Peygamberlik Algısı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/1 (2008), 17-47.
- Aydın, Hasan. “Gazzâlî ve İbn Rüşd'e Göre Mucize”. *Kelam Araştırmaları* 6/2 (2008), 15-130.
- Bâbertû, Muhammed b. Muhammed b. Mahmut. *Şerhü 'akâdeti'l-Taḥavîyye*. thk. Ahmet Mahmut eş-Şehâde. İstanbul: el-Mektebu'l-Hanefiyye, 2017.
- Bağdâdî, Ebu Mansûr Abdülkâhîr b. Tâhîr b. Muhammed et- Temîmî. *Uşûlu'd-dîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Bâkillânî, Ebu Bekir Muhammed b. Tayyib. *Tembhâdî'l-evâil ve telhîşu'l-delâil*. thk. İmâmuddîn Ahmed Hayder. Beyrut: Müessesetü Kütübî's-Sekafiyye, 1987.
- Balcı, İsrâfil. *Hız. Peygamber ve Mucize*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Bebek, Adil. “Kelam Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed'e Nispet Edilen Hissi Mucizelerin Değerlendirilmesi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/18 (2000), 121-148.
- Bernd, Rake. “18. Yüzyılda Tasavvuf Geçici Bir Değerlendirme Denemesi Tasavvuf”. çev. Ramazan Muslu. *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 6 (2005).
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Camîu'l-müsnedi's-sahîhi'l-muhtasarı min umûri Rasûlillabi ve sunenihî ve eyâmihî (Sahîhu Buhârî)*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nasir. 8 Cilt. Riyad: Daru Tavki'n-Necat, 2001.
- Bulut, Halil İbrahim. “Harikulade Olması Açısından Keramet ve Mucize İle İlişkisi”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2001), 329-350.
- Bulut, Halil İbrahim. *Nübüvvetin İspatında Mu'cize*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Bulut, Halil İbrahim. “Peygamberlerin Başarısında Mûcizelerin Yeri ve Önemi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/3 (2011), 65-78.
- Bulut, Halil İbrahim. “Sünnî Gelenekte Mûcize Kavramı Ve Hz. Salih'in Deve Mûcizesi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/3 (2004), 137-150.
- Coşkun, İbrahim. “Din-Bilim Uzlaşısı Ve Kur'an'ın Akli Mu'cizeliği”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/4 (2006), 5543-5557.
- Coşkun, İbrahim. *İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi*. Konya: Tekin Kitabevi, ts.
- Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn. *Kitâbu'l-irşâd ilâ kavâitü'l-edilli fî uşûli'l-îtikad*. thk. Muhammed Y. Musa, Ali Abdulmunîm. Mısır: Mektebetü Hancî, 1950.
- DİYKB. *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. Kendi Dilinden FETÖ Örgütlü Bir Din İstismarı*. Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2017.
- Ebu Mansur Ahmet b. Ali b. Ebî Tâlip. *el-İhticâc*. Beyrut: Müessesü Ehli Beyt, 1981.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail. *Maḳâlâtu'l-islâmiyyîn ve ihtilâfu'l-müşâllîn*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Kahire: Mektebetü Nehdati'l-Mısriyye, 1950.
- Günel, Mehmet Emin. “İsmet-I Enbiya İlkesinin Kur'an'a Aykırı Yorumlanması Ve Bunun Sebep Olduğu İtikadî Problemler”. *Marifet* 19/2 (2019), 637-659.
- Hayderî, Kemal. *İlmu'l-imam*. Kum: Müessesetü'l-İmam Cevat, 2008.
- Hillî, Cemalettin Hasen b. Yusuf b. Ali b. Mutahhar. *Keşfu'l-murâd fî şerhi tecridi'l-îtikad*. Kum: İntişârât Şekûrâ, 1952.
- Hüseyin b. Abdülvehhâb. *Uyûnu'l-mu'cizât*. Beyrut: Müessesetü'l-E'lemî li'l-Metbûât, 1983.

- İbn Aşûr, Muhammed Tahir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr (Tahrîru'l-ma'ne's-sedid ve tenviru'l-aklu'l-cedid min tefsiri'l-kitabi'l-mecid)*. 30 Cilt. Tunus: ed-Daru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed. *el-Faşl fi'l-ebvâ ve'l-milel ve'n-nihâl*. thk. Muhammed İbrahim Nasr. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-Cil, 1996.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasebullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli. Kahire: Dâru'l-Maarif, ts.
- İbn Rüşd. *el-Kesf 'an menâhici'l-edille fi 'akâidi'l-mille*. Beyrut: Merkezi'l-Vehdeti'l-Arabiyye, 1998.
- İbnu'l-Arabî, Muhyiddin. *el-Futuhatü'l-Mekkiyye*. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin Râgıp. *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Kıylanî. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1961.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî. *el-Muğnâ fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-udl*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî. *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetü'l -Vehbe, 1996.
- Karadeniz, Osman. “Kelâmcılara Göre Kur'an-ı Kerim'in İcâzı Meselesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986), 135-146.
- Kirmânî, Ahmet Hamidüddîn. *el-Meşâbîh fi isbâti'n-nübüvve*. Beyrut: Müessesetü'n-Nûr, 2008.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Mâtûridî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmut el-. *Kitâbu't-tevhîd*. thk. Fethullah Huleyf. İskenderiyye: Dâru'l-Câmîâtü'l-Mısriyye, ts.
- Mâtûridî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmut. *Te'vilât-ü ebli's-sünne*. thk. Fâtıma Yusuf el-Haymî. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Mezîdî, Ahmet Ferîd. *Cem'u'l-meğâl fi isbâti kerâmâtü'l-enliyâ fi'l-hayâti ve be'de'l-intikâl*. Sri Lanka: Dâru'l-âsârü'l-İslâmiyye, 2006.
- Mutahharî, Murtezâ. *el-İmâme*. Beyrut: Daru'l-Havrâ, ts.
- Muzaffer, Muhammed Hüseyin. *İlmü'l-imam*. Beyrut: Daru'z-Zehra, 1982.
- Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan. *el-İşâb fi'l-imame*. Kum: Dâru'l-Müfid, 2000.
- Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan. *en-Nüketü'l-îtikâdiyye*. Kum: Dâru'l-Müfid, 1959.
- Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan. *Evâilü'l-meğâlât*. thk. İbrahim el-Ensârî. Kum: el-Mutemeru'l-Âlemî li Elfiyeti Şeyh Müfid, 2000.
- Nebhânî, Yusuf b. İsmail. *Câmi'u kerâmâtü'l-enliyâ*. Beyrut: Daru Sâdir, ts.
- Nesefî, Ebû'l-Mu'în Meymun b. Muhammed b. Mekhul. *Bahrü'l-Kelâm fi 'akâidi ebli'l-İslâm*. thk. Veliyyüddîn M. Salih. Dimeşk: Mektebetü Dârü'l-Ferfur, 2000.
- Nesefî, Ebû'l-Mu'în Meymun b. Muhammed b. Mekhul. *Tabşratü'l-edille fi nşuli'd-din*. thk. Hüseyin Atay. 2 Cilt. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2004.
- Nevbehâtî, Ebu İshak İbrahim. *el-Yakut fi ilmi'l-kelem*. thk. Ali Ekber Zıyâî. İran: Mektebetü Âyetillah el-Uzmâ el-Maraşî, 1910.
- Onat, Hasan. “Şi'i imamet Nazariyesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/ (1992), 89-126.
- Önkâl, Ahmet. “Sâriye Olayı Üzerine Bir Rivayet Araştırması”. *İSTEM* 3/6 (2005), 9-45.

- Pay, Metin. “İslam Düşüncesinde Bazı Mu‘cize Telakkiler”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 18/47 (2015), 146-171.
- Pezdevî, Ebû Yusr Muhammed. *Uşûlu’l-dîn*. thk. Hans Peter Lens. Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye, 2003.
- Punar, Büşra Betül. *Abdullah B. Alevî El-Haddâd: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Râzî, Ebu Abdullah Muhammed Fahreddin. *Mefâtihü’l-gayb(et-Tefsîru’l-kebîr)*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981.
- Sâbûnî, Nureddin. *Kitabu’l-bidaye mine’l-keifeye fi’l-bidaye fi usuli’l-dîn*. thk. Fethullah Huleyf. Mısır: Daru’l-Meârif, 1969.
- Sicilmâsî, Ahmet b. Mubarek. *el-İbrîz*. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002.
- Şarânî, Abdülvehhap b. Ahmet b. Ali. *el-Yevâkîf ve’l-cevâbir fî beyâni ‘akâidi’l-ekabâir*. Beyrut: Daru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiyye, ts.
- Şerîf, Mürtezâ. *Tenzîhu’l-enbiyâ*. Kum: İntişârâtü’r-Rzâ, 1947.
- Şeyh Sadûk. *el-İtikâdât fî dîni’l-imamiyye*. Beyrut: Dâru’l-Müfid, 1993.
- Şîrâzî, Nasır Mekarim. *el-Ems el fî tefsiri kitabi’l-münezzel*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü’l-E’lemî li’l-Metbûât, 2013.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Rustem . *Nevâdiru’l-mucîzat*. Kum: Süleyman Zâde, 2000.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Daru Hicr, 2001.
- Tabersî, Ebu Ali el-Fazl b. Hasen. *Mecma’u’l-beyân fî tefsiri’l-Kur’an*. Beyrut: Dâru’l-Murtezâ, 2006.
- Tusî, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan. *el-İktîşad*. Kum: Matbatu’l-Hayyam, 1980.
- Tûsî, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan. *et-Tibyân fî tefsiri’l-Kur’an*. thk. Ahmet Habib el-Âmilî. 10 Cilt. Lübnan: Daru İhyâi Türâsi’l-Arabî, ts.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kasım Mahmud. *el-Keşşâf ‘an hakâiki ğavâmiu’t-tenzîl*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1986.